

Het communicatieproces rond slecht nieuws

v

Vicky van de Velde

Psychologe Forum Palliatieve Zorg -
Palliatieve thuisbegeleiding Omega
Ulteam (Uitklaring Levensindevragen Team)

Overzicht

- Psychosociale gevolgen van ongeneeslijk ziek zijn
- Coping
- Communicatie rond slecht nieuws
  - Belang van goede communicatie
  - Wat maakt communicatie moeilijk?
  - SPIKES – model
  - Samenwerken in de zorg
  - Take home ....

Psychosociale gevolgen

Dimensies aan ziekte-ervaring:

- Gedachten
- Spectrum van emoties: angst, woede, verdriet, opluchting, hopeloosheid, hulpeloosheid,...
- Verwachtingen
- Effect van de ziekte op dagelijks functioneren

Psychosociale gevolgen

- Werkbekwaamheid, hobby's, sociale relaties, partnerrelatie
- Financiële problemen
- Huishoudelijke zorgen
- Rolveranderingen
- Beperkte mobiliteit
- Controleverlies
- Effecten van pijn op gedrag en omgeving
- ...

Coping

Coping

- Adaptatieproces
- Cognitief en gedragsmatig
- Soorten coping:
  - Betekenisgericht
  - Probleemgericht
  - Emotiegericht

Coping

Soorten coping:

- **Probleemgericht:** het probleem aanpakken
- **Emotiegericht:** in toom houden van emoties
- **Betekenisgericht:** betekenis geven aan situatie

Plannen, actie ondernemen, sociale steun zoeken (instrumenteel of emotioneel), dagplanning opstellen, uitsluiten van andere activiteiten, jezelf dwingen om actie te ondernemen

Het verwerken en accepteren van emoties, jezelf voorbereiden op de toekomst, mentaal bezig houden met de toekomst, ontkenning, vermindering van middelengebruik, wensdenken, zelfverloochening

Trachten een zinvolle betekenis te geven aan de gebeurtenis

Coping bevragen?

- Ben je in het verleden geconfronteerd geweest met ingrijpende gebeurtenissen?
- Hoe ging je hier toen mee om?
- Wat hielp toen? En wat hielp je niet?
- Hoe ga je nu om met deze ingrijpende situatie?
- Wat helpt je? Wat helpt je niet?
- Wat zou je kunnen op weg helpen?
- Welke uitlaatkleppen heb je?
- Op wie kan je steunen?
- Hoe kom je aan nieuwe energie?
- ....

Hoe coping versterken?

- Innerlijke krachten van de patiënt aanspreken
- - Wat zou je (kunnen doen dat je zou) helpen om de tijd die je nog hebt zo zinvol mogelijk in te vullen?
  - Zijn er relaties in je leven waarin je vindt dat er belangrijke zaken niet gezegd zijn?
  - Weten de belangrijke mensen in jouw leven hoe belangrijk ze zijn voor jou?
  - Zijn er verhalen, waarden of ideeën die je nog wil doorgeven aan je naasten als deel van je nalatenschap?
  - Hoe zou je nog kunnen aanwezig zijn in het leven van je naasten, ook als je er niet meer bent?
  - Hoe wil je afscheid nemen van de mensen die belangrijk zijn voor jou?

Coping effectief?

- Als coping succesvol is dan verminderen gevoelens van angst en depressie >< niet succesvol -> impact op het functioneren
- Individueel
- Er bestaat niet zoiets als dé manier...
- Verschillende strategieën (coping)
- Wisselend gebruik

SLECHT NIEUWS COMMUNICEREN

Slecht nieuws: definitie

“Bad news is any news that seriously and adversely affects the patient’s view of his or her future”

(Buckman, 1990)

Slecht nieuws goed communiceren

- Kernaspect in de communicatie
- Informatierecht
- Informatiewens
- Belang voor aanpassing aan het ziekteproces
- Wat maakt goede communicatie moeilijk?

Kernaspect in communicatie

Chronische aandoeningen - meerdere ziektefasen

Slecht nieuws:

- Diagnose
- Slechte prognose
- Herval
- Niet aanslaan van behandeling
- Stopzetten van behandeling
- Irreversibele bijwerkingen
- Plotse dood of complicaties
- Genetische testresultaten

De manier waarop...

De manier waarop je deze boodschap brengt heeft een grote **invloed** op:

- De informatie die de patiënt mee zal nemen uit het gesprek
- De relatie tussen patiënt en zorgverlener
- De mate van vertrouwen die de patiënt in u - en zelfs in de hele gezondheidszorg - heeft
- De angst en stress van de patiënt (en zijn naasten) in de toekomst
- Deze uitkomsten hebben vervolgens weer hun **effect** op zaken als therapietrouw, therapeutische hardnekkigheid,...

Informatierecht

Evolutie doorheen de jaren:

- 1950: paternalisme
- 1970: respecteren van de autonomie
- Vandaag: internationale trend naar het vertellen van de waarheid

⇒ **Patient – Centered Care Attitude**

⇒ **Wet op de patiëntenrechten**

What i'm about to tell you is gonna change your life forever. Are you really sure you want to know it?

Informatiewens

Onderzoek :

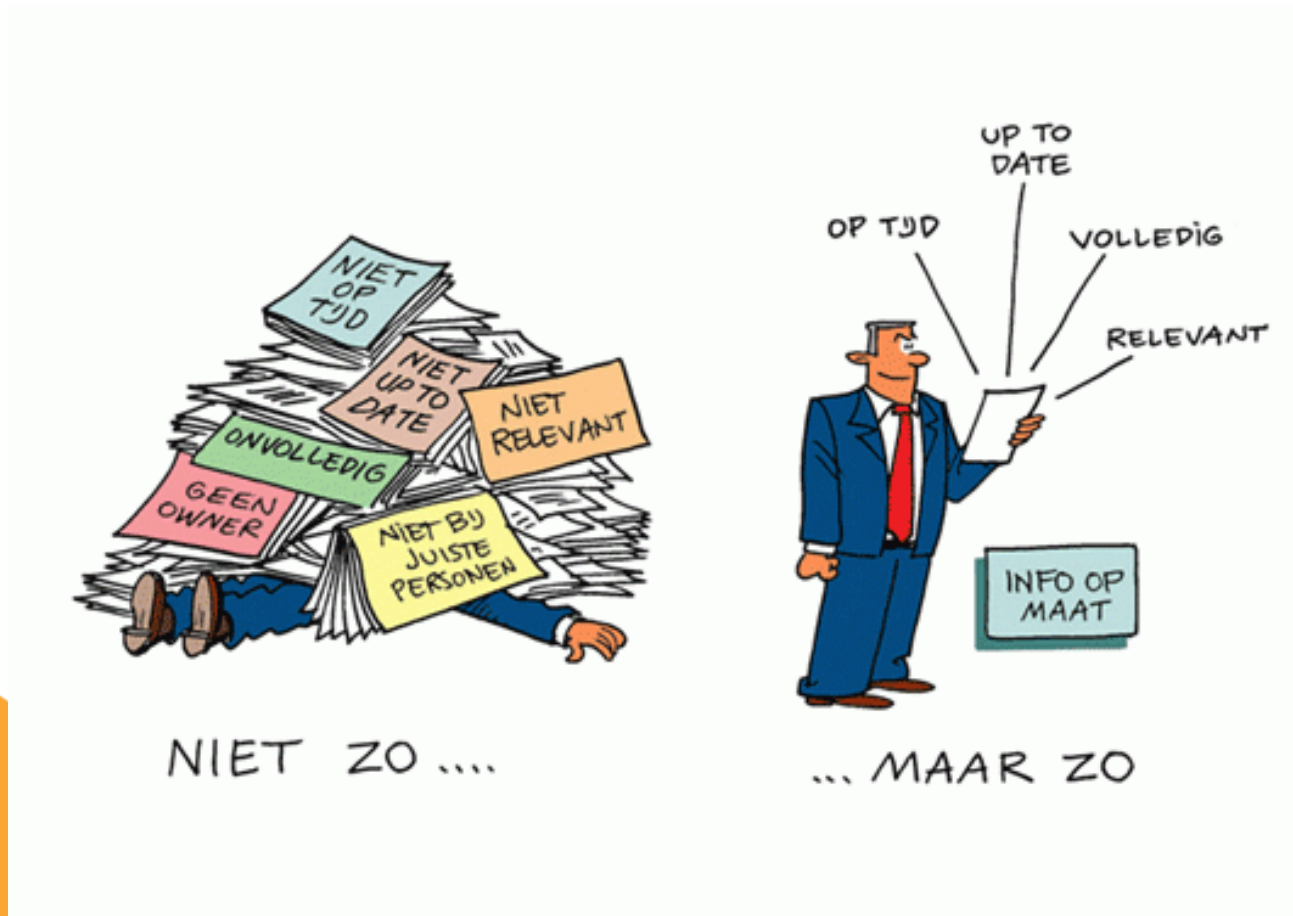
- 98% wenst diagnose te kennen
- 87% wenst zoveel mogelijk informatie te krijgen
- Monitors >< Blunters

MAAR niet alle ptn wensen (volledige) informatie!

=> **Bevragen van informatiebehoefte!**

Omgaan met medisch bedreigende info

Monitors >< Blunters

Omgaan met medisch bedreigende informatie

Monitors >< Blunters

S. Miller

- **Monitors**

- Cognitieve confrontatie
- Zoeken actief naar info
- Nood aan uitgebreide, gedetailleerde info
- **gebrek** aan info, zal leiden tot meer angst

- **Blunters**

- Cognitieve vermijding
- Zoeken afleiding; ontwijken info
- Meer baat bij beknopte info
- **te veel** aan info, zal leiden tot meer angst
- Minder therapietrouw

Informatiewens

Verwachtingen van ptn rond communicatie van slecht nieuws:

- Eerlijkheid over de ernst van de ziekte.
- Dat de arts op de hoogte is van de nieuwste onderzoeken en behandelingen.
- Informeren over de best mogelijke behandeling.
- In begrijpbare taal.
- Tijd en aandacht voor de pt.

=> **Verschillen in voorkeuren** van ptn op basis van individuele verschillen (leeftijd, educatieniveau,...).

Patient – Centered Care Attitude

- Vertrouwensrelatie
- Informeren
- Pt voorbereiden op onderzoeken
- Pt betrekken in het beslissingsproces (partnerschap)
- Betrokkenheid, empathie
- Ruimte voor emoties
- Perspectief, verwachtingen en noden van de pt
- Interdisciplinaire communicatie

Belang voor aanpassing

- De emotionele impact kan groot zijn op korte termijn, maar de meeste ptn passen zich aan:
  - *Verminderde angst*
  - *Betere aanpassing*
  - *Beter begrip van de ziekte-toestand*
- Artsen worden door ptn gezien als een belangrijke steunbron.

Wat kan communicatie bemoeilijk?

- “Blaming the messenger”,
- Emoties die het bij de pt teweeg brengt,
- Emoties die het bij de arts/ZV teweeg brengt,
- Omgaan met onze eigen kwetsbaarheden,
- Gevoelens van ‘professioneel falen’,
- Gebrek aan training,
- Gebrek ondersteuning artsen omgaan met eigen emoties.

Hoop

*“Als ik eerlijk communiceer, als ik de
waarheid zeg...
neem ik alle hoop af”*

HOOP

- Evenwicht tussen waarheid meedelen en hoop.
- Info geven biedt meer ruimte voor hoop itt informatie achterhouden.
- Vertrouwen scheppen.
- Bevraag specifieke angsten en bezorgdheden.
- Hoop herkaderen: benadrukken wat kan
  - Spectrum van hoop benadrukken
  - Controle pt
  - Comfortzorg
- **Als geen curatieve behandelingen meer voorhanden zijn, verruimt de rol van de zorgverstrekker eerder dan te verminderen!**

SPIKES

Dr. Baile & dr. Buckman

Slechtnieuwsgesprek: model

- **S**etting
- **P**erception
- **I**nformation
- **K**nowledge
- **E**mpathy
- **S**ummarize

Setting

- Privacy
- Tijd
- Ruimte
- Naasten
- Lichaamstaal
- Oogcontact

Perception

- Wat is de perceptie van de patiënt?
  - Vraag voor je informeert
  - Vraag wat hij al weet
  - Vraag naar de verwachtingen van de pt
- Luister naar de manier waarop de pt vertelt (taal, begripsniveau).
- Achterhalen van de coping (detecteer ontkenning).
- Vraag naar zijn vragen.

Information

- Ga na in hoeverre de patiënt geïnformeerd wil worden.
- Benadruk dat de nood aan informatie kan veranderen over tijd.
- Laat optie voor informeren open als patiënt dit nu niet wenst.
- Alles stap voor stap bespreken.
- Wees rustig.
  - Vb. “Ben jij iemand die graag informatie krijgt tot in detail?”

Knowledge

- Informatie over medische bevindingen geven.
- Waarheid.
- Begrijpelijk! (geen jargon)
- Gedoseerd.
- Ga na of de patiënt begrepen heeft – vragen heeft.
- Bouw stiltes in.
- Heldere en empathische communicatie h verbaal én non-verbaal aspect!

Concreet

- Wacht met de boodschap tot de patiënt aangeeft **klaar** te zijn, maar leid niet onnodig lang in.
- Geef de mededeling in de woorden van de patiënt
- Verwoord de belangrijkste boodschap. Bewaar verdere toelichting voor later.

Inleiden met een ik-boodschap

- *'Ik ben bang dat ik slecht nieuws voor u heb...'* + kijken naar patiënt
- *'Het spijt me u dit te moeten zeggen ...'* + kijken naar patiënt
- *'... op de mammografie zien wij dat er sprake is van een kanker in uw linker borst.'*

Empathie

- Omgaan met de emoties van de patiënt.
  - Stilte, ongeloof, huilen, ontkenning, woede,...
- Geef tijd voor de emotionele reactie!
- NORMALISEREN
- Toon empathie:
  - Empathische reactie
  - Explorerende vragen
    - Verduidelijk gevoelens, gedachten, bezorgdheden waar pt mee zit
    - “Wat denk je nu? Hoe voel je je momenteel? Kan je me uitleggen wat je bedoelt?”

Faciliterende >< blokkerende reacties

- Emoties normaliseren
- Er zijn
- Niet 'weglopen'
- Betrokken houding
- Actief luisteren
- Schuldgevoelens beluisteren
- Stiltes laten
- Open vragen stellen
- Gevoelsreflecties
- Parafrazeren
- Concretiseren
- KRACHTBRONNEN?
- ...
- Te snel adviezen en oplossingen
- Onderbreken
- Betuttelen
- Alles volpraten
- Van onderwerp veranderen
- Valse hoop geven:
  - 'alles komt wel goed'
- ...

Hoe omgaan met de emoties?

- Aandacht hebben voor de emoties
- We kunnen nooit volledig emoties wegnemen
- Pt is ervaringsexpert
- Rekening houden met het perspectief van de pt
- Aandacht hebben voor non-verbale gedrag van de pt (congruentie)
- Actief luisteren door vragen te stellen
- Gebruik maken & toelaten van stiltes
- Aangepaste lichaamstaal
- Maken van fysieke connectie (indien nodig en gewenst)
- ...

Hoe omgaan met de emoties?

- **Normaliseren, bekrachtigende respons**
  - “het gebeurt vaak dat mensen zo reageren”
- **Empathie**
  - “je hebt al veel achter de rug”
- **Benoem wat je ziet (aandacht voor non-verbaal gedrag)**
  - “ik zie dat je overstuur bent”, “je kijkt bezorgd”
- **Aanraking/gebaar/aangepaste lichaamstaal**
  - zakdoekjes aanreiken; glas water geven; hand vasthouden
- **Aanmoedigen expressie van emoties**
  - “wat gaat er momenteel door u heen?”
- **Parafraseren/samenvatten**
  - “als ik het goed begrijp, ben je kwaad omdat men u gezegd heeft dat de pneumonie van uw moeder zou reageren op de antibiotica?”
  - nagaan of je het goed begrepen hebt

ZORG AAN HET LEVENSEINDE

- We moeten moeilijke gevoelens niet oplossen als zorgverlener!
- *Conflicten aan het levenseinde kunnen niet altijd opgelost worden of*
“alles moet toch gezegd kunnen worden...”
- *EIGEN ONMACHT*

Summarize

- Vat samen.
- Bespreek wat er nog mogelijk is.
- Bereikbaarheid (team).
- Deel de verantwoordelijkheid over beslissingen.
- Licht andere hulpverleners in over slecht nieuws (oa. huisarts).
- Noteer in dossier.

Samenwerken in de zorg

Andere zorgverleners inlichten

Verschillende artsen betrokken

- Huisarts, radiologen, andere specialisten,...
- Wie/wanneer vertelt de definitieve diagnose?

Andere zorgverleners inlichten

Betrokkenheid van de huisarts

- Belangrijke ondersteunende rol voor pt en naasten!
-> communicatie tussen behandelend arts en huisarts.
- Nationaal Kankerplan -> specifiek nomenclatuurnummer consultatie lange duur.

Belang van goede communicatie: ook verantwoordelijkheid van ziekenhuizen

- Een goed uitgebouwd patiëntendossier,
- Teamoverleg,
- Mogelijkheid voor informele gesprekken,
- Interdisciplinaire aanpak,
- Financiering voor deelname van arts aan teamoverleg >< technische prestaties,
- Verantwoordelijkheid directe leidinggevende/ziekenhuisdirectie.

ZORG voor ZORGVERLENERS

*Niet te onderschatten emotionele last voor zorgverleners!
Voor hen ondersteuning voorzien!*

Nauwe en lange band met pt en familie

- Grenzen
- Zelfzorg
- Ondersteunen collega's onderling
- Supervisie/intervisie
- Vertrouwenspersoon/ondersteuner/Psycholoog in het team?

*Ook hier => iedereen gaat anders om met rouw &
niet iedereen wil gevoelens delen.*

Take home...

- Slecht nieuws blijft slecht nieuws
- Attitude
Communicatie van de zorg, begrip, respect, steun, beschikbaarheid en engagement
- Rol van angst
Hindert het verwerken van informatie
- Ontkenning
Men kan niet ontkennen wat men niet weet...
- Behoeften van de pt
- Afhankelijkheid van de pt & aantasting van de weerbaarheid

(Keirse, 2011)

Tot slot

Interacties op moeilijke momenten =
interacties tussen mensen!

- Patiënt = ziekte + persoon
- Arts = behandeling + persoon

AUTHENTICITEIT!

is een initiatief van

Forum
palliatieve zorg

ze behoren tot

w.e.m.m.e.l.
expertisecentrum 'Waarlijk Levensende'

LEA (kort voor **levenseinde app**) is een praktisch hulpmiddel voor artsen en andere zorgverleners.

LEA biedt:

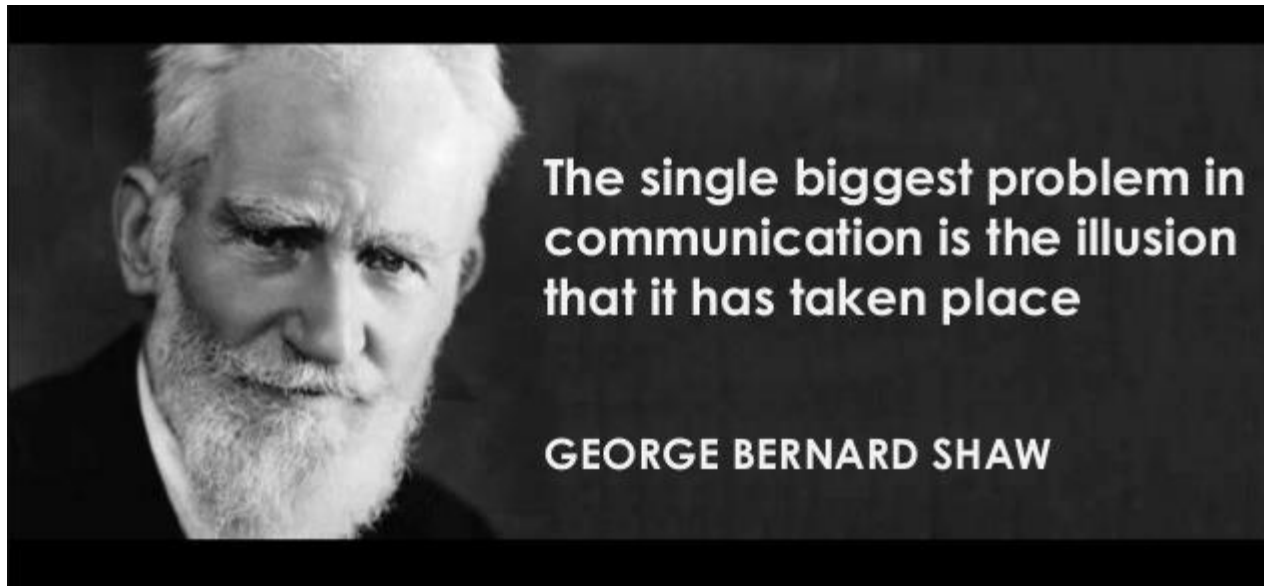
- een overzicht rond **pijn-en symptoomcontrole** (met aandacht voor COVID-19)
- informatie rond alle mogelijke **levenseindebeslissingen** (inclusief palliatieve sedatie)
- **voorafgaande zorgplanning** met het LEIFplan
- de uitbouw van een **palliatief beleid** specifiek **in woonzorgcentra**
- **communicatietips** voor gesprekken rond het levenseinde
- de **LEIFdraad** voor artsen (leidraad voor een zorgvuldige uitvoering euthanasie)

LEA is gratis te installeren.

Ga op je smartphone naar **<https://www.levenseindeapp.be>**

Voeg LEA toe aan je startscherm

Bedankt voor jullie aandacht!

Referenties – nuttige literatuur

- Buckman, R (2010): Practical plans for difficult conversations in medicine.
- De Lepeleire J, Keirse M (2011): Aan weerszijden van de stethoscoop. Acco.
- Distelmans, W (2016): Een waardig levenseinde. Houtekiet.
- Orlander et al. Medical residents' remembered experiences of giving bad news. *J Gen Intern Med* 2002; 17; 825-831.
- De Valck C et al. Medical students' attitudes towards breaking bad news: an empirical test of the WHO organization model. *Psycho-Oncology* 10: 398-409 (2001)

Referenties – nuttige literatuur

- Baile, W et al. SPIKES – A six step protocol for delivering bad news: application to the patient with cancer. *The Oncologist*, 5: 302-3011 (2000).
- Dickenson, D et al. (2000). Death, dying and bereavement. SAGE pub.
- Josephine et al. Sustaining hope when communicating with terminally ill patients and their families: a systematic review. *Psycho-Oncology*, vol 17: 7; 641-659 (2008).

Referenties – nuttige literatuur

- Kissane, D. et al. (2010). Handbook of Communication in Oncology and Palliative Care. Oxford.
- Davis et al. (2011). Supportive Oncology. Elsevier Saunders.
- Vlaamse Liga tegen Kanker. (2014). Slechtnieuwsgesprekken: aanbevelingen voor een betere communicatie met de kankerpatiënt en zijn naasten.